

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII (77)

Religia i sens życia młodzieży akademickiej

Socjologiczne definicje określają wartość jako dobro będące celem działania człowieka. Ma ona pozytywną specyfikę i zazwyczaj jest przekazywana w procesie wychowania. Określa porządek społeczny, ma więc wymiar grupowy, ale i indywidualny. Jednostki przyjmują postawę szacunku wobec wartości, a ich realizację traktują w kategoriach powinności, bowiem pełnią one ważną rolę w ich życiu. Wartości są zjawiskami ze sfery świadomości, zawierają komponent poznawczy, emocjonalny i normatywny¹. Najpopularniejsze scenariusze przemian hierarchii wartości przedstawia teoria R. Ingeharta i H. Kälgesa. Pierwsza mówi o odejściu społeczeństw od wartości materialistycznych do postmaterialistycznych, druga od wartości akceptacji i obowiązku do wartości samorozwojowych.

Natomiast wartości religijne – będące tematem tego artykułu – zachowują przywołaną istotę wartości, a ich specyfika wyraża się w tym, że w katolicyzmie (to wyznanie nas interesuje, gdyż dominuje w polskim społeczeństwie) dotyczą relacji człowieka z Bogiem. Ich realizowanie prowadzi do rozwijania (pogłębiania) tej więzi nazywanej w języku teologicznym – świętością. Wartości religijne wyrażają się w wierze (poszczególnych prawdach wiary), praktykach religijnych (msza, modlitwa, pokuta, sakramenty, pielgrzymki), moralności religijnej (błogosławieństwa, dekalog) oraz w więzi z Kościołem katolickim (uznanie jego autorytetu i posłuszeństwo jego nauczaniu). Te sposoby przejawiania się wartości religijnych są określane przez Urząd Nauczycielski Kościoła, a ich realizacja wyraża się w religijności jednostki.

Tematem tego artykułu są wartości religijne i ich usytuowanie w hierarchiach aksjologicznych określających sens życia młodzieży akademickiej. Będą nas interesować opinie młodych i ich zróżnicowanie wedle kryterium

¹ M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1980, 64; J. Szczeptański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, 97.

płci. Taki rozkład problematyki wynika z tego, że w Polsce pogłębiają się procesy modernizacji społecznej i wolno sądzić, że będą przebiegały według scenariusza przemian realizowanego w społeczeństwach nowoczesnych². Prowadzą do wieloaspektowych zmian, a jednym z ich głównych trendów jest sekularyzacja oraz przemiany hierarchii wartości. Dlatego badacze regularnie pytają o warunki, w jakich młodzi określają sens życia³, a także o to, co daje wiara dzisiejszemu człowiekowi⁴. Diagnozowanie tych przemian jest zadaniem socjologii, także w kontekście prognozowania przyszłych form życia zbiorowego, a szczególną rolę odgrywają w tym badania młodzieży⁵. Natomiast skoncentrowanie się w niniejszym artykule na kryterium płci jest podyktowane tym, że jest to podstawowy próbiez socjologicznego opisu fenomenów religijnych⁶. Co więcej, od pewnego czasu obserwuje się, że przekonania kobiet i mężczyzn upodabniają się do siebie⁷. Obserwujemy ich liberalizację, podczas, gdy do niedawna liczne badania pokazywały, że kobiety reprezentują światopogląd konserwatywny. Te obserwacje były na tyle powtarzalne, iż wniosek o większym konformizmie kobiet wobec religii i Kościoła niż mężczyzn posiadał status prawidłowości⁸.

Nim przejdziemy do analizy wyników badań, zatrzymajmy się najpierw na kwestii pluralizmu kulturowego. Ta teoria jest podstawową perspektywą objaśniającą przemiany statusu wartości religijnych i rzeczonych procesów modernizacji. Ona będzie tu wykorzystana w interpretacji wyników.

² K. Szafraniec, „Polska młodzież: Między apatią, partycypacją a buntem”, w: A. Kojder (red.), *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, Kraków 2007, 207.

³ Tamże, 218.

⁴ I. Borowik, „Przemiany religijności polskiego społeczeństwa”, w: M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2004, 394.

⁵ K. Kosela, „Młodzież”, w: Z. Bokszański i in. (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. II, Warszawa 1999, 258.

⁶ W. Piwowarski, „Religia i Kościół”, w: Z. Krawczyk, W. Morawski (red.), *Socjologia. Problemy podstawowe*, Warszawa 1991, 289.

⁷ J. Mariański, *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*, Toruń 2017, 256.

⁸ J. Mariański, „Płeć jako czynnik różnicujący dynamikę postaw i zachowań religijnych ludności wiejskiej”, *Roczniki Nauk Społecznych*, 12 (2015) z. 1, 181; W. Piwowarski, „Religia i Kościół”, 289.

Pluralizm kulturowy

Istota pluralizmu kulturowego wyraża się w istnieniu w kulturze różnorodnych wartości, norm i wynikających z nich stylów życia. Trudno wskazać w nim struktury aksjologiczno-normatywne, które byłyby traktowane przez jednostki jako uprzywilejowane. Owszem, można zaobserwować, że niektóre są bardziej popularne, a inne mniej. Jednak nie jest to wskaźnik ich nadrzędnego statusu, lecz (najpewniej) przynależności do rdzenia kultury, historycznych uwarunkowań bądź mody. Przynajmniej takie są orientacje w rozwiniętym pluralizmie, w którym nie operuje się kategoriami uprzywilejowania, wykluczenia, dominacji, a przede wszystkim odwołuje się do równości i braku marginalizacji.

Wspomniana paleta wartości i norm jest szeroka: od wartości religijnych do niereligijnych, od racjonalnych do irracjonalnych (opartych o intuicję), od konserwatywnych do liberalnych, od materialistycznych do duchowych itd. Jest to stan rynku aksjologiczno-normatywnego, który z jednej strony zakłada popularyzowanie określonych wartości przez tych, którzy je realizują, z drugiej strony przyczynia się do rywalizacji z tymi, którzy kierują się konkurencyjnymi celami. Rzeczywistość pluralizmu kulturowego to sytuacja rywalizacji, dialogu, dyskusji, a przede wszystkim wyborów. Do podejmowania tych ostatnich jednostkę zmusza fakt istnienia wielu wartości i brak oczywistych scenariuszy życia. Dotychczasowe tradycyjne determinanty codziennego funkcjonowania – los, płeć, wykształcenie, wiek, usytuowanie w hierarchiach stratyfikacyjnych – nie obligują do realizowania określonych wartości i właściwych im stylów życia. Jednostki samodzielnie muszą decydować o swoich orientacjach życiowych. W sytuacji zaawansowanego pluralizmu kulturowego „każdy ma jakiś styl życia i w dodatku jest do tego w istotnym sensie zmuszony: nie ma wyboru – trzeba wybierać”⁹. Spectrum tych wyborów (podobnie jak wartości) jest szerokie. Szczególnie w warunkach rozwiniętego pluralizmu możliwe jest przekraczanie barier, które dotychczas wydawały się nieprzekraczalne. Takimi są transgresje z obszaru biologii jednostki – zmiana płci, eutanazja czy in vitro. Są społeczeństwa, w których takie wybory i ich akceptacja należą do standardowych doświadczeń.

Dowartościowanie podmiotowości i fakt konieczności wybierania kształtuje u jednostek zindywidualizowaną mentalność. To one podejmują decyzje, a ich „ja” znajduje się w centrum wyborów i działań. Nie wyklucza to odwoływania się do autorytetów. Pluralizm nie znosi roli zewnętrznych

⁹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2006, 113.

autorytetów. Jednak posłuch jest im dany po uprzedniej akceptacji przez jednostkę. Nie jest on przyjmowany poprzez dziedziczenie bądź zbiorową akceptację, której wypada się podporządkować. Indywidualizm, akcentując jednostkę, promuje jej potrzeby, rozstrzygnięcia i wybory.

Z perspektywy religii pluralizm kulturowy przede wszystkim przejawia się w sekularyzacji. Religia traci swoją uprzywilejowaną pozycję, jaką posiadała w społeczeństwach tradycyjnych. Nie jest już zasadniczym kryterium określającym codzienne działania. Przeszła być akceptowana przez dominującą część społeczeństwa. W pluralizmie kulturowym jest jedną z wielu wartości rynku aksjologicznego, która konkuruje o akceptację tych, którzy mogą ją wybrać i realizować w swoim stylu życia. Szczególnie, że religia w tych warunkach nie cieszy się szczególnym zainteresowaniem¹⁰.

W pluralistycznych społeczeństwach wybór wartości religijnych, przejawiający się między innymi w religijności jednostek, ujawnia utratę zainteresowania nimi. Z jednej strony zanikają praktyki religijne takie jak udział w niedzielnej mszy świętej, modlitwa prywatna i wspólna, pielgrzymowanie do sanktuariów czy praktyki ascetyczne (posty, pokuta)¹¹. Popularyzują się postawy obojętności wobec wiary¹². Z drugiej strony rzeczony indywidualizm sprzyja traktowaniu religii jako prywatnego fenomenu. Dlatego upowszechniają się formy religijności selektywnej i synkretycznej. Religijność instytucjonalna traci na popularności również na rzecz przekonań i praktyk przynależnych do nowej duchowości. Żywa jest jeszcze pobożność kościelna, ortodoksyjna, a niekiedy fundamentalistyczna. Słowem, pluralizm kulturowy nie prowadzi do zaniku religii, ale lansuje jej prywatyzację w formie samodzielnego konstruowania.

W kontekście reprodukcji wartości religijnych w społeczeństwach pluralistycznych obserwuje się, że rodzina rezygnuje z prowadzenia wychowania religijnego. Przekłada tę prerogatywę i zadanie na instytucje zewnętrzne wobec niej – organizacje religijne, parafie, szkoły religijne. Jedynie rodzice, którzy wybierają religię jako priorytetową wartość (głęboko wierzący), dbają o wykształcenie religijne swoich dzieci. Stanowią oni mniejszość.

¹⁰ M. Libiszowska-Żółtkowska, *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*, Lublin 2001, 75–79; J. Mariański, „Pluralizm religijny”, w: M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Mariański (red.), *Leksykon socjologii religii. Zjawiska – badania – teorie*, Warszawa 2004, 293–294; I. Borowik, K. Doktor, *Pluralizm religijny i moralny w Polsce*, Kraków 2001, 14–18.

¹¹ J. Baniak, *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce*, Kraków 2007, 28.

¹² J. Mariański, „Pluralizm religijny”, 294.

Pozostali – traktujący religię jako wartość dziedziczną, kulturową – nie angażują się w ten wymiar aksjologicznej socjalizacji¹³.

W pluralizmie kulturowym jednostka zdaje się być wyróżniona w stosunku do pozostałych aktorów życia społecznego – grup czy instytucji. Rysuje się przed nią wielobarwna paleta aksjologiczna, którą może niemal w dowolny sposób wypełniać swą codzienność. Jednakże pluralizm przez tę różnorodność wywołuje także negatywne skutki. Generuje niepewność i zagubienie. Jednostki są pozostawione same sobie w podejmowaniu decyzji. Nie tylko są skazane na sukces i właściwe wybory, grozi im także ryzyko błędu. Mogą podejmować złe decyzje, prowadzące do niepowodzeń i porażek. Dlatego nie wszyscy odnajdują się w warunkach pluralizmu kulturowego. Są niekiedy aksjologicznymi nomadami, zmieniającymi drabiny aksjologiczne i style życia w poszukiwaniu sensu życia.

Ponadto badacze zwracają uwagę, że możliwość wybierania wcale nie jest taka wielobarwna i nieograniczona. Zazwyczaj jednostki uwolnione od kontroli poszczególnych instytucji promujących dane wartości, kierują się ku doznaniom, przyjemnościom, zaspakajaniu własnych potrzeb (przeważnie) związanych z konsumowaniem dóbr. Obserwuje się koncentrację na tym, co jest „tu” i „teraz”¹⁴, rozwój hedonizmu i postaw pragmatycznych. Ponadto rzeczona wolność wyboru głównie sprowadza się do „wybierania” wartości, które są lansowane przez mass media i Internet. Wskazują one na szczęście i przyjemność sprowadzoną do materialnego aspektu życia – pieniędzy, dobrego jedzenia, ładnego fizycznego wyglądu, wygody, rozrywki, przyjemności seksualnej. W społeczeństwach pluralistycznych dominują takie trendy jak estetyzacja, seksualizacja, juwenalizacja i karnawalizacja¹⁵. Te wartości separują codzienność od wszelkich transcendentnych odniesień¹⁶ i sprawiają, że religia w pluralizmie kulturowym jest wartością rzadko wybraną.

¹³ J. Mariański, „Rodzina w świadomości młodzieży ponadgimnazjalnej”, w: J. Baniak (red.), *Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych*, Poznań 2007, 193–195.

¹⁴ J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Lublin 2001, 86–93.

¹⁵ M. Karkowska, *Socjologia wychowania. Wybrane elementy. Mechanizmy socjalizacji i edukacji szkolnej*, Łódź 2007, 176; R. Kantor, „Społeczeństwo konsumpcji zabawy. Przypadek Polski”, w: R. Kantor, T. Paleczny, M. Banaszkiwicz (red.), *Wąz w raju. Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*, Kraków 2011, 35.

¹⁶ A. Potocki, *Wychowanie religijne w polskich przemianach. Studium socjologiczno-pastoralne*, Warszawa 2007, 22.

Jak w takim razie wyglądają powyższe konstatacje w kontekście polskiego społeczeństwa? W literaturze przedmiotu podkreśla się, że różnorodność światopoglądowa jest jego cechą. Zwraca się uwagę na ożywienie religijne, polegające na upowszechnianiu się postaw akceptujących różne wyznania, a także na wzroście (w latach 1990–2015) rejestracji liczby instytucji religijnych¹⁷. Ponadto obserwuje się, że wewnątrz katolicyzmu religijność podlega deinstytucjonalizacji, staje się selektywna i synkretyczna. Bywa łączona z magią i astrologią przez głęboko wierzących i regularnie praktykujących katolików¹⁸. Podobnie moralność religijna podlega indywidualizacji, stając się autonomiczną wobec autorytetu Kościoła na rzecz rozstrzygnięć sumienia jednostki. Również te procesy są widoczne na gruncie praktyk religijnych i upowszechnianiu się rzadkiego bądź nieregularnego sposobu ich realizowania¹⁹. W ten sposób ujawniają się skutki pluralizmu religijnego oraz aktywność jego podmiotu – człowieka wybierającego (*homo eligens*). Jest to widoczne wśród dorosłych, ale szczególnie w populacji młodzieży²⁰. Dopelnieniem tego obrazu będzie poniższa analiza wyników badań młodzieży poprzedzona informacją metodologiczną o przeprowadzonych badaniach.

Nota metodologiczna – badania młodzieży akademickiej

Rdzeniem analizy dotyczącej usytuowania wartości religijnych w hierarchiach aksjologicznych nadających sens życiu będą badania zrealizowane od kwietnia do czerwca 2020 roku przez Pracownię Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości (PPPPiW). Były to badania internetowe zrealizowane wśród studentów. Zastosowano w nich technikę *Computer Assisted (Aided) Web Interviews* (CAWI), system *LimeSurvey* i analizę statystyczną na macierzy danych IBM SPSS/PASW Statistics. Uczestniczyła w tych badaniach autorka tego tekstu oraz respondenci z: UJK (22,2%), UKSW (15,6%), KUL (8,9%), UwB (5,5%), UŁ (5,2%), AGH (4,5%), USz (4,5%), APS (4,4%), UW (4,2%), UJ (4,1%), UMCS (3,9%), PW (2,3%), UWr (2,2%), SGGW (1,4%), SGH (1,1%), innych uczelni (6,4%). Wypełnili oni 1362 ankiety, natomiast

¹⁷ W. Klimski, „Pluralizm religijny w Polsce. Wymiary fenomenu społecznego”, w: A. Wójtowicz, W. Klimski (red.), *Pluralizm religijny i odmiany ezoteryzmu*, Warszawa 2019, 11, 13,15.

¹⁸ J. Mariański, *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*, 115.

¹⁹ W. Klimski, „Pluralizm religijny w Polsce. Wymiary fenomenu społecznego”, 18–25.

²⁰ J. Mariański, *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*, 119, 124, 128, 271.

korpus kompletnych ankiet poddanych analizie liczył 621. Link do ankiety został rozesłany do badanych tzw. metodą kuli śnieżnej przez pracowników naukowo-dydaktycznych z poszczególnych ośrodków akademickich.

Ankieta zawierała 37 pytań oraz 12 pytań metryczkowych, składała się z kilku bloków tematycznych. Znalazło się wśród nich pytanie o wartości nadające sens życia. W zastanych badaniach nad wartościami nadającymi sens życia lub określającymi cele życiowe (wciąż zdominowanymi przez metody ankietowe)²¹, zazwyczaj przedstawia się respondentom katalog wartości, prosząc, aby wybrali takie (zazwyczaj kilka), które są według nich najważniejsze. Wartości religijne zwykle są określane jako: „religia”, „życie głęboką wiarą”, „życie zgodne z zasadami religii”, „głęboka wiara religijna”, „kierowanie się zasadami wiary”, „wiara i wartości religijne”, „bliska więź z Bogiem”, „zbawienie”, „osiągnięcie zbawienia wiecznego”, „zachowanie wiary w Boga”²². Ta tradycja metodologiczna została także wykorzystana w przeprowadzonych badaniach PPPPiW. Studenci wybierali wartość religijną (określoną tu jako „religię”) z puli dziesięciu innych wartości. Każdy mógł wskazać dowolną liczbę wartości. Dlatego poniższa analiza ich wyborów nie tylko będzie dotyczyć wartości religii, ale także będzie uwzględniała jej usytuowanie na tle pozostałych dziewięciu. Ponadto w tym artykule korzystam z przedstawianej we wstępie definicji wartości religijnych, a ich żywotności będę poszukiwała nie tylko w ich usytuowaniu w katalogu wartości, ale także w religijności respondentów (w ich deklaracjach wiary i praktyk religijnych). Jak twierdził A. Potocki: „Jak wiara nie jest czymś izolowanym od religijności, tak i nie jest izolowana od ogólnej hierarchii wartości życiowych człowieka”²³. Wskaźniki religijności są formami, w jakich zinternalizowane wartości religijne są wyrażane, dlatego opis kondycji religijności Polaków niekiedy łączy się z wnioskami na temat wiary jako wartości sensotwórczej²⁴. Wykorzystanie tej perspektywy badawczej pogłębi moją analizę.

Prezentacja wyników badań będzie się składała z rozkładu ogólnego odpowiedzi, tablic kontyngencji ze zmienną płęć oraz testu statystycznego χ^2 . Ponadto przeprowadzone wnioskowanie uzupełnią zastane (nowsze) wyniki badań młodzieży nad wartościami nadającymi sens ich życiu, określającymi ich cele życiowe, a także tymi, którymi kierują się w życiu. Będą to

²¹ Por. M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, 51.

²² J. Mariański, *Sens życia, wartości, religia. Studium socjologiczne*, Lublin 2013, 138–151.

²³ A. Potocki, *O Kościele także socjologiczne*, Warszawa 2017, 123.

²⁴ A. Potocki, *Wychowanie religijne w polskich przemianach*, 23.

przekonania młodzieży szkół średnich i studentów. Poszerzą spojrzenie na wyniki naszych badań, umożliwiając uchwycenie dynamiki zmian w strukturach aksjologicznych i także pokażą klimat kulturowy, w jakim dorastali i żyli nasi respondenci nim postawiliśmy im nasze pytania. Przejdźmy teraz do tych (zastanych) wyników badań, pamiętając, że niekiedy różnią się one zasobem informacji. Czasem ich autorzy nie przedstawili wszystkich wyników badań w swych publikacjach postbadawczych.

Religia w strukturach aksjologicznych młodzieży według badań zastanych

Młodzież licealna, uczniowie techników i szkół zawodowych w 2018 roku za najważniejsze cele w życiu uznali przede wszystkim: miłość, przyjaźń (52%), udane życie rodzinne, dzieci (42%), ciekawą pracę zgodną z ich zainteresowaniami (40%) oraz osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej, zrobienie kariery (33%). Na życie zgodne z zasadami religijnymi wskazało 5% z nich i ta wartość sytuowała się na dwunastej pozycji w hierarchii aksjologicznej badanej populacji. Taka struktura utrzymywała się od 2008 roku: spadła popularność wskazań na miłość, przyjaźń o 3% oraz o 12% na udane życie rodzinne i dzieci. Uznanie dla pozostałych dwóch czołowych wartości nie uległo zmianie, natomiast spadał odsetek wskazań celu życia jako realizacji zasad religii (z 8% do 5%), a w dłuższej perspektywie (lata 1994–2018) spadek nastąpił w tym względzie z poziomu 10% do 5%²⁵. W 2018 roku dziewczęta wskazywały na miłość, przyjaźń (62%), ciekawą pracę zgodną z ich zainteresowaniami (46%), udane życie rodzinne, dzieci (46%), osiągnięcie wysokiej pozycji, zawodowej, zrobienie kariery (32%). Na życie zgodne z zasadami religijnymi wskazało 4% dziewcząt, była to dwunasta wartość w ich hierarchii najważniejszych celów. Na tej samej pozycji lokowali ów religijny cel chłopcy. Oni przede wszystkim wiązali swe dążenia życiowe ze zdobyciem majątku, osiągnięciem wysokiej pozycji materialnej (44%), miłością, przyjaźnią (41%), udanym życiem rodzinnym, dziećmi (37%), osiągnięciem wysokiej pozycji zawodowej, zrobieniem kariery (34%), ciekawą pracą zgodną z ich zainteresowaniami (34%). Co dwudziesty z nich wskazał, że celem życia jest życie zgodne z zasadami religijnymi (5%)²⁶. W 2013 roku dziewczęta upatrywały cel życia w miłości, przyjaźni (56%), udanym życiu rodzinnym, dzieciach (54%), ciekawej pracy zgodnej z ich zainteresowaniami (46%), osiągnięciem wysokiej pozycji

²⁵ R. Boguszewski, „Aspiracje dążenia i plany życiowe młodzieży”, w: M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), *Młodzież 2018*, Warszawa 2019, 73–74.

²⁶ Tamże, 75.

zawodowej, zrobieniem kariery (35%). Życie zgodne z zasadami religijnymi wybrało 8% z nich, plasowało się ono na dziesiątej pozycji w ich strukturze aksjologicznej. W kategorii chłopców najczęściej podzielaną wartością była miłość, przyjaźń (41%) oraz udane życie rodzinne, dzieci (41%), zdobycie majątku, osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej (39%), osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej, zrobienie kariery (36%). Na życie według zasad religii wskazał co dwudziesty piąty chłopiec (4%). Lokowała się ta wartość na dwunastym miejscu w hierarchii aksjologicznej tej kohorty²⁷.

W 2018 roku 63% młodzieży ze szkół średnich deklarowało, że są osobami wierzącymi, przy czym 8% w tej kategorii przyznało, że jest głęboko wierząca. Odsetek niezdecydowanych wynosił 21%, a niewierzących 17%. W latach 1996–2018 regularnie spadała popularność deklaracji wiary z poziomu 74% do 55%, nieznacznie wzrastał zasięg postaw głęboko wierzących z 6% do 8%. Również systematycznie upowszechniały się oceny „niezdecydowany” (z 14% do 21%) oraz „niewierzący” (z 5% do 17%)²⁸. W 2018 roku kilka razy w tygodniu uczestniczyło w praktykach religijnych 7% pytanych, 28% uczestniczyło raz w tygodniu, 11% raz/dwa razy w miesiącu, 18% kilka razy w roku, 35% w ogóle nie brało w nich udziału²⁹. Warto dodać, że porównanie zaangażowania w praktyki religijne uczniów i ogółu Polaków pokazuje, że w kategorii młodych były wyższe odsetki w ogóle niepraktykujących (35% względem 11%) i mniejsze praktykujących raz w tygodniu (25% względem 47%) oraz zbliżone praktykujących kilka razy w tygodniu (7% i 5%)³⁰. W latach 1996–2018 utrzymywała się częstość kilkurazowego udziału w praktykach religijnych na poziomie 7%, spadał odsetek uczestniczących raz w tygodniu (z 55% do 28%). Wzrastał zasięg uczestniczących raz/dwa razy w miesiącu (z 0% do 11%). Nieznacznie zmniejszyła się kohorta uczestniczących kilka razy w roku (z 21% do 18%) i wzrósł odsetek w ogóle nieuczestniczących (z 16% do 35%)³¹.

W 2018 roku 8% chłopców oceniło, że jest głęboko wierząca, 51% wierząca, 20% nieuczestnicząca i 20% niewierząca. Deklaracje dziewcząt były odpowiednio: 7%, 58%, 21% i 14%. Kilka razy w tygodniu uczestniczyło w praktykach religijnych 7% chłopców i 8% dziewcząt, raz w tygodniu 25% chłopców i 30% dziewcząt; raz/dwa razy w miesiącu 12 chłopców i 11% dziewcząt, kilka razy w roku 17% chłopców i 20% dziewcząt, w ogóle nie

²⁷ R. Boguszewski, M. Feliksiak, M. Gwiazda, J. Kalka, „Młodzież o sobie: wartości, obyczajowość, grupy odniesienia” w: *Młodzież 2013*, Warszawa 2014, 9.

²⁸ R. Boguszewski, „Aspiracje dążenia i plany życiowe młodzieży”, 154.

²⁹ Tamże, 156.

³⁰ Tamże, 158.

³¹ Tamże, 156.

uczestniczyło 39% chłopców i 31% dziewcząt³². W 2013 roku 6% chłopców było głęboko wierzących, 61% wierzących, 20% niezdecydowanych, 13% niewierzących. W kohorcie dziewcząt głęboką wiarę deklarowało 6%, 69% wiarę, 17% niezdecydowanie i 8% niewiarę. Kila razy w tygodniu praktykowało 7% chłopców, 32% raz w tygodniu, 11% raz/dwa razy w miesiącu, 21% kilka razy w roku, a 29% w ogóle nie praktykowało. W kohorcie dziewcząt odsetki były odpowiednio: 6%, 40%, 14%, 21%, 19%³³.

Według badań zrealizowanych w 2009 roku, maturzyści wskazywali głównie na takie cele życiowe jak: miłość, przyjaźń (51%), udane życie rodzinne, dzieci (39,3%) i ciekawą pracę zgodną z ich zainteresowaniami (35,3%). Życie zgodne z zasadami religijnymi wskazał co dwudziesty pytany (5,5%) i zajmowało ono dziesiątą pozycję w hierarchii tych celów życiowych³⁴. W tej populacji badanych 7,1% przyznało, że jest głęboko wierząca, 60,9% wierząca, 10% niezdecydowana, 12% obojętna i 4,7% niewierząca³⁵. W każdą niedzielę i święto uczestniczyło w praktykach religijnych 22,0% badanych, prawie każdą niedzielę 26%, raz/dwa razy w miesiącu 13%, z okazji uroczystości religijnych 22%, nie praktykowało 13%³⁶. W populacji dziewcząt 6,9% deklarowało głęboką wiarę, 64,8% wiarę, 10,3% niezdecydowanie w sprawach wiary, 8,2% obojętność wobec niej, 4% niewiarę. Chłopcy ocenili swą postawę religią odpowiednio: 7,3%, 55,7%, 10%, 17,7%, 5,9%³⁷.

Badania porównawcze z lat 1988–2017 pokazały, że hierarchia wartości nadających sens życiu studentom nie podlegała zasadniczej zmianie. W pierwszym roku badania przede wszystkim wskazywano na szczęście rodzinne (68,3%), miłość, wielkie uczucie (66,3%) i głęboką wiarę religijną (44,0%). Dziesięć lat później dominowała w strukturze wartości miłość, wielkie uczucie (81,7%), szczęście rodzinne (75,6%), zdobycie ludzkiego zaufania i przyjaciół (45,5%). W 2005 roku również wybierano miłość, wielkie uczucie (72,8%), szczęście rodzinne (63,4%), znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie oraz poczucie, że jest się w nim przydatnym(ą) i potrzebnym(ą) (50,3%). Natomiast w ostatnim roku badań (2017) także wskazano na miłość, wielkie uczucie (56,3%), znalezienie własnego

³² Tamże, 160–161.

³³ R. Boguszewski, M. Feliksiak. M. Gwiazda, J. Kalka, „Młodzież o sobie: wartości, obyczajowość, grupy odniesienia”, 113–114.

³⁴ M.A. Sroczyńska, *Rytuały w młodziowym świecie. Studium socjologiczne*, Kraków 2013, 102.

³⁵ Tamże, 96.

³⁶ Tamże, 125.

³⁷ Tamże, 95.

miejsca w społeczeństwie oraz poczucie, że jest się w nim przydatnym(a) i potrzebnym(a) (55,4%) oraz ceniono szczęście rodzinne (54%). W 1988 roku na głęboką wiarę jako wartość nadającą sens życiu wskazało 44% studentów, w 1998 – 29,3%, 2005 – 27,6%, 2017 – 21,9%. W pierwszym roku badania zajmowała ona trzecią pozycję w hierarchii aksjologicznej pytanym, w kolejnych dwóch latach badania siódmą pozycję, a w ostatnim badaniu plasowała się na dziesiątym miejscu³⁸.

W latach 1988–2017 regularnie spadał odsetek studentów głęboko wierzących (z 18% do 11,7%) oraz wierzących z (56,3% do 47,7%). Coraz więcej odnotowywano postaw obojętnych wobec wiary (z 4,3% do 12%) i osób określających się jako niewierzące (z 3,8% do 10,2%). Na poziomie 17% utrzymywał się odsetek niezdecydowanych³⁹. Spadła popularność uczestniczenia we mszy świętej w każdą niedzielę (z 41,4% do 17,3%), w prawie w każdą niedzielę (z 27,8% do 21,3%) i jeden/dwa razy w miesiącu (z 15,7% do 13,6%). Jednocześnie wzrósł odsetek deklarujących udział we mszy świętej tylko okazji wielkich świąt (z 8% do 19,8%) i tylko z okazji uroczystości (chrztu, ślubu, pogrzebu itp.) (z 5,7% do 11,5%). Upowszechnił się także brak udziału w tej praktyce (z 7,1% do 11,2%)⁴⁰. W 2017 roku w kategorii mężczyzn w każdą niedzielę we mszy świętej uczestniczyło 16,9%, prawie w każdą 17,6%, raz/dwa razy w miesiącu 13,6%, tylko w wielkie święta 18,2%, tylko z okazji chrztu, ślubu, pogrzebu itp. 11,5%. Wcale nie uczestniczyło w niej 16,6%. W kategorii kobiet odsetki były odpowiednio: 17,9%, 24%, 13,6%, 21,3%, 12,7%, 7,9%⁴¹.

Również te badania pokazały spadek odsetka studentów traktujących wiarę jako wartość nadającą sens życiu. Zasięg odpowiedzi, że tylko ona nadaje znaczenie życiu zmalał z 20,6% do 6,5%. Spadła popularność stwierdzenia, że „nie tylko wiara religijna, także coś innego” z poziomu 52,2% do 32,9%. Równocześnie upowszechniły się postawy dostrzegające sens życia poza religią (z 13,2% do 31,4%) oraz zyskały na popularności odpowiedzi

³⁸ A. Kaspek, „Poczucie sensu w życiu młodzieży akademickiej. Porównanie wyników badań z lat 1988,1998, 2005 i 2017”, w: S.H. Zaręba, M. Zarzecki (red.), *Między konstrukcją a dekonstrukcją uniwersum znaczeń. Badania religijności młodzieży akademickiej w latach 1988–1998–2005–2017*, Warszawa 2018, 60–61.

³⁹ S.H. Zaręba, M. Zarzecki, „Homo consumens, homo eligens, homo creator – procesy fragmentyzacji życia religijnego w zbiorowości młodzieży akademickiej”, w: S.H. Zaręba, M. Zarzecki (red.), *Między konstrukcją...*, 17.

⁴⁰ S.H. Zaręba, „Uczestnictwo w kulcie jako kanał komunikacji z sacrum w projekcie płynnej nowoczesności”, w: S.H. Zaręba, M. Zarzecki (red.), *Między konstrukcją...*, 147.

⁴¹ Tamże, 145, 347.

„trudno powiedzieć” z 14,3% do 26,3%. W kategorii mężczyzn 5,4% przyznało tylko wierze religijnej sensotwórczą rolę w życiu, 29,7% wierze religijnej i czemuś innemu, 33,5% upatrywało go poza wiarą religijną, a 30% nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie. W populacji badanych kobiet odsetki były odpowiednio: 7,2%, 35,3%, 30,6%, 24,5%⁴².

Według badań zrealizowanych w 2015 roku wśród młodzieży akademickiej Uniwersytetu Zielonogórskiego, 44,5% przyznało, że kieruje się w życiu zasadami wiary, 27% oceniło, że nie kieruje się nimi, natomiast 22,5% pytanych przyznało, że nie kieruje się w życiu zasadami wiary, ale bierze udział w praktykach religijnych. W kohorcie mężczyzn 39,4% oceniło, że kieruje się zasadami wiary, nie czyniło tego 34,8%, a 21,9% nie kierowało się tymi zasadami, ale brało udział w praktykach religijnych. W populacji kobiet rozkład odpowiedzi był odpowiedni: 49,2%, 23,2%, 23,6%⁴³.

W badaniu przekonanych studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego znalazło się jeszcze pytanie o wartości, które mogą zbliżać studentów. Innymi słowy było to pytanie o wartości, które budują więź społeczną umożliwiającą podejmowanie krótkotrwałych jednorazowych działań lub które tworzą trwałe struktury społeczne – grupy. Respondenci ocenili, że poglądy religijne nie integrują ich. Odpowiedziało tak 40,2% badanych, 38,8% odpowiedziało, że ani zbliżają ani nie zbliżają, 19,9% twierdziło, że zbliżają. Więź budują przede wszystkim sposoby spędzania czasu wolnego (85,5%), wartości życiowe (75,1%) oraz miejsce zamieszkania przed podjęciem studiów (74,6%). W kategorii kobiet niemal co piąta badana przyznała, że wartości religijne zbliżają studentów (22,4%), 38,4% powiedziało, że ani zbliżają, ani nie zbliżają, 32,9% uważało, że nie zbliżają. Wśród mężczyzn rozkład odpowiedzi był następujący: 16%, 41%, 42,9%⁴⁴.

Powyższe wyniki badań pokazują, że w środowisku młodzieży religia nie jest traktowana jako jedna z pierwszoplanowych wartości. Dotyczy to zarówno młodych ze szkół średnich jak i studentów. Potwierdzają to ich odpowiedzi dotyczące hierarchii wartości jak i odpowiedzi pokazujące ich religijność (pytania o stosunek do wiary i praktyk religijnych). Co więcej szczególnie te ostatnie odpowiedzi ujęte w perspektywie czasowej wskazują na spadek znaczenia religii w strukturach aksjologicznych młodych. Te trendy są obecne zarówno w populacji mężczyzn i kobiet, a różnice

⁴² A. Kasperek, „Poczucie sensu w życiu młodzieży akademickiej”, 54, 321.

⁴³ M. Pokrzyńska, „Religia i religijność w życiu studentów”, w: M. Zielińska, D. Szaban (red.), *Młodzież w czasach nieufności. Studenci zielonogórcy o sobie i innych*, Zielona Góra 2016, 125,127.

⁴⁴ Tamże, 130–131.

między nimi są niewielkie (kilku procentowe). Podsumowując, młodzi żyją w klimacie kulturowym, w którym religia nie jest ceniona i nie należy do struktur aksjologicznych konstytuujących style życia⁴⁵. Te zsekularyzowane orientacje podlegają reprodukcji w interakcjach młodych. Zapewne podobne klimaty kulturowe nie są obojętne dla naszych respondentów, którzy dorastali i nadal w nich żyją. Spójrzmy teraz na wyniki badań przedstawiające ich odpowiedzi.

Religia w strukturach aksjologicznych studentów według zrealizowanych badań

W badaniach studenci zostali poproszeni o wskazanie wartości nadających sens życiu. Rozkład ich odpowiedzi przedstawia tabela 1.

**Tabela 1. Wartości nadające sens życia
według młodzieży akademickiej (w proc.)**

Typ wartości	Kategorie odpowiedzi				
	Zdecydowanie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się nie zgadzam	Zdecydowanie się nie zgadzam
Samorealizacja	65,7	28,7	4,5	0,5	0,6
Przyjaźń z drugim człowiekiem	66,7	27,4	3,9	1,3	0,8
Hobby i zainteresowania	58,8	33,5	4,7	1,8	1,3
Przyjemność z życia	48,5	39,0	8,1	2,7	1,8
Udany związek z drugim człowiekiem	69,6	16,9	9,5	2,1	1,9
Udane życie rodzinne	55,6	29,1	9,5	4,0	1,8
Wysoki status materialny	13,5	33,5	26,7	19,8	6,4
Satysfakcjonujący seks	14,3	29,1	24,5	16,7	15,3

⁴⁵ A. Siciński, „Styl życia – kultura – wybór”, *Kultura i Społeczeństwo* (1985) nr 2, 48–53.

Typ wartości	Kategorie odpowiedzi				
	Zdecydowanie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się nie zgadzam	Zdecydowanie się nie zgadzam
Religia	16,4	21,1	14,3	13,5	34,6
Głębokie doznania duchowe	11,4	20,0	21,7	17,6	29,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie badania PPPiW „Młodzież akademicka o rodzinie i religii 2020”.

Skumulowane odsetki odpowiedzi „zdecydowanie zgadzam się” i „raczej zgadzam się” pokazują, że studenci przede wszystkim wiążą sens życia z samorealizacją (94,4%), przyjaźnią z drugim człowiekiem (94%), hobby i zainteresowaniami (92,3%), przyjemnością z życia 87,4%, udanym związkiem z drugim człowiekiem (86,5%), udanym życiem rodzinnym (84,7%), wysokim statusem materialnym (47%), satysfakcjonującym seksem (43,5%), religią (37,5%) i głębokimi doznaniem duchowymi (31,4%). Interesująca nas religia znalazła się na dziewiątej pozycji w deklarowanej strukturze wartości. Tabela 2 przedstawia opinie kobiet i mężczyzn.

Tabela 2. Wartości nadające sens życia. Opinie młodzieży akademickiej według płci (w proc.)

Typ wartości i płeć		Kategorie odpowiedzi				
		Zdecydowanie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się nie zgadzam	Zdecydowanie się nie zgadzam
Samorealizacja	K	67,0	27,7	4,5	0,4	0,4
	M	60,9	32,3	4,5	0,8	1,5
Przyjaźń z drugim człowiekiem	K	70,3	25,2	3,5	0,6	0,4
	M	53,4	35,3	5,3	3,8	2,3
Hobby i zainteresowania	K	57,2	35,5	4,7	1,4	1,2
	M	64,7	26,3	4,5	3,0	1,5
Przyjemność z życia	K	48,2	40,4	8,0	2,9	0,6
	M	49,6	33,8	8,3	2,3	6,0
Udany związek z drugim człowiekiem	K	71,7	15,4	9,4	1,8	1,6
	M	61,7	22,6	9,8	3,0	3,0

Typ wartości i płeć		Kategorie odpowiedzi				
		Zdecydowanie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się nie zgadzam	Zdecydowanie się nie zgadzam
Udane życie rodzinne	K	59,2	27,5	8,2	3,7	1,4
	M	42,1	35,3	14,3	5,3	3,0
Wysoki status materialny	K	12,3	33,8	28,3	19,9	5,7
	M	18,0	32,3	21,1	19,5	9,0
Satysfakcjonujący seks	K	14,1	30,5	24,8	15,8	14,8
	M	15,0	24,1	23,3	20,3	17,3
Religia	K	15,8	23,0	15,6	13,5	32,2
	M	18,8	14,3	9,8	13,5	43,6
Głębokie doznania duchowe	K	11,3	20,7	22,5	18,2	27,3
	M	12,0	17,3	18,8	15,0	36,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie badania PPPiW „Młodzież akademicka o rodzinie i religii 2020”.

Najpopularniejsze wartości nadające sens życiu wskazane przez mężczyzn to: samorealizacja (93,2%), hobby i zainteresowania (91%), przyjaźń z drugim człowiekiem (88,7%), udany związek z drugim człowiekiem (84,3%), przyjemność z życia (83,4%), udane życie rodzinne (77,4%), wysoki status materialny (50,3%), satysfakcjonujący seks (39,1%), religia (33,1%) i głębokie doznania duchowe (29,3%). Kobiety wybrały przyjaźń z drugim człowiekiem (95,5%), samorealizację (94,7%), hobby i zainteresowania (92,7%), przyjemność z życia (88,6%), udany związek z drugim człowiekiem (87,1%), udane życie rodzinne (86,7%), wysoki status materialny (46,1%), satysfakcjonujący seks (44,6%), religię (38,8%) oraz głębokie doznania duchowe (32%). Zarówno w rankingu aksjologicznym mężczyzn, jak i kobiet religia znalazła się na dziewiątej (przedostatniej) pozycji. Analiza statystyczna wykazała, że występowała istotna statystyczna zależność pomiędzy wyborem religii jako wartości nadającej sens życiu a płcią ($\chi^2(4) = 10,701; p < 0,030$).

W badanej populacji studentów 30,1% oceniło, że jest wierzących i regularnie praktykujących, 21,6% wierzących i nieregularnie praktykujących, 14,2% wierzących i niepraktykujących. Do kategorii obojętnych religijnie, ale przywiązanych do tradycji religijnej przyznało się 15,5%, a do kohorty niewierzących i niepraktykujących 18,5%. Kobiety deklarowały, że są wierzące i regularnie praktykujące (30,3%), wierzące i praktykujące

nieregularnie (23,4%), wierzące i niepraktykujące (15%), obojętne religijnie, ale przywiązane do tradycji religijnej (15,2%) oraz niewierzące i niepraktykujące (16,2%). Odpowiedzi mężczyzn były odpowiednie: 29,3%, 15%, 11,3%, 17,3%, 27,1%. Przeprowadzana analiza wykazała, że obserwowano istotną statystycznie zależność pomiędzy stosunkiem do wiary religijnej a zmienną płeć ($\chi^2(4) = 11,373, p < 0,023$).

Zakończenie

Zrealizowane badania pokazują, że religia jako wartość nadająca sens życia nie jest ceniona przez pytaną młodzież akademicką i jest marginalizowana. Plasuje się na przedostatniej (dziewiątej) pozycji w jej hierarchii aksjologicznej. Wskazało na nią 37,5% zapytanych. Brak uznania dla religii wyraża się także w tym, że w odniesieniu do niej dominowały odpowiedzi wyraźnie kwestionujące jej sensotwórczą rolę. Odpowiedź „zdecydowanie nie zgadzam się” wybrało 34% ankietowanych, a frekwencja odpowiedzi przypisujących jej tę rolę („zdecydowanie zgadzam się”) wynosiła 16,4%. Szczególnie te dysproporcje są widoczne w porównaniu z takimi wartościami jak: udany związek z drugim człowiekiem, przyjaźń z inną osobą czy samorealizacja, w przypadku, których poziom jednoznacznego ich odrzucenia (odpowiedzi „zdecydowanie nie zgadzam się”) wynosił odpowiednio: 1,9%, 0,8%, 0,6%, a odsetki ewidentnej akceptacji (odpowiedzi „zdecydowanie zgadzam się”) sięgały: 69,6%, 66,7%, 65,7%. Podobnie wypowiedziały się kobiety. W ich kohorcie także dominowały odpowiedzi negujące więź sensu życia i religii („zdecydowanie nie zgadzam się” – 32,2%). Natomiast przeciwne stanowisko podzielało 15,8% z nich, a 23% miało pewne wątpliwości w tym zakresie (odpowiedzi „raczej się zgadzam”). Odpowiedzi kobiet są znaczącym wskaźnikiem sekularyzacji, bowiem do niedawna była to kategoria, która wykazywała się wyraźnym konformizmem wobec religii. Mężczyźni także wskazali, że widzą sens życia poza religią. Odsetki wybierających odpowiedzi „zdecydowanie nie zgadzam się” wynosiły 43,6%. Ich dystans wobec religii jest większy niż kobiet, ale ostatecznie przedstawiciele obu płci nie traktują jej jako wartości nadającej sens życiu. Zarówno w hierarchii aksjologicznej kobiet, jak i mężczyzn znalazła się ona na przedostatniej pozycji.

Te konstatacje wzmacnia jeszcze wynik porównania struktury wartości młodzieży akademickiej i ich deklaracji wiary oraz praktyk religijnych. Istnieje tu wyraźna dysproporcja. O ile na drabnie wartości religia jest wyraźnie zmarginalizowana, o tyle do wiary i realizacji (regularnej i nieregularnej) praktyk przyznało się 51,7% ogółu pytanых, 53,7% kobiet i 44,4%

mężczyzn. Jest to kolejny argument pokazujący, że religia pełni w badanej populacji inne funkcje niż związane z nadawaniem sensu życiu. Zaangażowanie w wiarę i praktyki jest więc w dużej mierze wyrazem przynależności do kultury, a także realizacją dominującego w polskim społeczeństwie modelu religijności ludowej. Jego istotnym komponentem jest bezrefleksyjna, masowo deklarowana wiara i rytualizm. Ta forma religijności jest żywa wśród Polaków i nadal opisywana w literaturze przedmiotu⁴⁶.

W hierarchiach aksjologicznych pytanych studentów religia jest dekladowana przez wartości, których istotą jest relacja z drugą osobą (przyjaźń, udany związek, udane życie rodzinne) oraz przez wartości odnoszące się do indywidualnych osiągnięć i doświadczeń respondentów (samorealizacja, hobby, przyjemność życia, wysoki status materialny, satysfakcja seksualna). Z taką strukturą utożsamiają się kobiety i mężczyźni, którzy wybierają samorealizację, przyjaźń i hobby jako trzy najważniejsze wartości nadające sens życiu. Dlatego na postawione we wstępie pytanie (o rozbieżności przekonań kobiet i mężczyzn i ich ewentualny odmienny stosunek do religii jako wartości sensotwórczej) trzeba opowiedzieć, że ich opinie są zbliżone. Jeżeli występują jakieś różnice, to sięgają kilku procent i trudno je uznać za znaczące. Preferencje aksjologiczne przedstawicieli obu płci są podobne, nie wyrażają uznania dla religii, a ich zapatrywania na temat sensu życia podlegają sekularyzacji. Kobiety nie wykazują się większym konformizmem wobec religii niż mężczyźni.

Wyniki badań zrealizowanych wśród studentów korespondują z rezultatami badań zastanych. Te ostatnie pokazują także, że zarówno w środowisku uczniów szkół średnich, jak i studentów wartości religijne nie cieszyły się uznaniem. Ujawniały to pytania o cele i dążenia życiowe jak również o wartości nadające sens życiu i realizowane w życiu. Młodzi przede wszystkim wartość widzieli w więzi z drugą osobą, a także w: osiągnięciu sukcesu materialnego, zdobyciu cenionej pracy, wykształceniu i udanym życiu. Takie przekonania posiadły kobiety i mężczyźni i ich frekwencja w obu kategoriach była zbliżona. Natomiast badania zastane przede wszystkim uchwyciły kierunki przemian hierarchii wartości młodych. Według nich uznanie dla wartości religijnych w ciągu ostatnich 30 lat spadało. Pokazywały to badania uczniów szkół średnich i studentów. Pierwsi z rosnącym w kolejnych latach uznaniem odnosili się do takich wartości jak: zdobycie majątku i osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej oraz miłość i przyjaźń. Natomiast wśród drugich popularność zyskiwała: praca (którą się lubi), pieniądze dobrobyt, komfort życia, wykształcenie, zdobycie ludzkiego

⁴⁶ I. Borowik, „Przemiany religijności polskiego społeczeństwa”, 394–395.

zaufania i przyjaciół oraz wiara w jakąś ideę. Dobitym przejawem pogłębiającej się sekularyzacji hierarchii wartości studentów był spadek (z poziomu 20,6% do 6,5%) przekonań, że tylko wiara religijna nadaje sens życia, jak również przekonań, że nie tylko wiara religijna, także coś innego daje sens życia (z poziomu 41,4% do 32,9%) i jednoczesny wzrost zasięgu opinii poszukujących sensu życia poza religią (z 19,7% do 31,4%). Co więcej, również w zakresie religijności traciły znaczenie deklaracje wiary i regularnego praktykowania na rzecz postaw dystansujących się od nich (niezdecydowany, niewierzący, praktykujący rzadko i niepraktykujący). Te trendy obserwowano w kohortach obu płci, a różnice między nimi były nieznaczne. Pokazują one jeszcze, że przywołany wyżej typ religijności ludowej i związany z nim rytualizm, choć dominuje w polskim społeczeństwie, to traci na popularności.

Wartości wyrażające relacje z drugą osobą są wysoko cenione w wielu badaniach. Jest to tendencja obserwowana od długiego czasu⁴⁷. Wynika ona z faktu, że człowiek jest gatunkiem społecznym, kieruje się ku drugiemu i cecha ta jest trwała nawet w obliczu zaawansowanych procesów pluralizmu kulturowego. W ponowoczesności zmienia się jedynie sposób jej realizacji – w związkach formalnych, nieformalnych, rodzinach rekonstruowanych czy rodzinach wizytowych. Dodatkowo, nakłada się na tę cechę tradycja silnego familocentryzmu polskiego społeczeństwa. Szacunek dla rodziny, mocnych relacji personalnych w małych grupach wciąż są żywe⁴⁸. H. Świda-Ziemia sformułowała następującą opinię: „Młodzi tęsknią do relacji opartych na więzi [...]. [W] życiu szczególne znaczenie ma dla nich rodzina pochodzenia, *miłość* oraz nieliczni bliscy przyjaciele, wobec których mogą szczerze ujawnić swe myśli”⁴⁹.

W hierarchiach aksjologicznych uczniów szkół średnich i studentów można odnaleźć niektóre z cech (analizowany materiał empiryczny ma

⁴⁷ H. Świda-Ziemia, „Paradoksy postaw etycznych młodzieży licealnej i studenckiej”, w: J. Mariański, L. Smyczek (red.), *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2008, 158–159. J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?*, 292–294.

⁴⁸ J. Koralewicz, E. Wnuk-Lipiński, „Życie rodzinne, towarzyskie i publiczne. Wartości i deprywacje”, w: E. Wnuk-Lipiński (red.), *Nierówności i upośledzenia w świadomości społecznej. Raport z badania: Nierówności społeczne – poczucie więzi – wiara w siebie*, Warszawa 1987, 209–210; A. Wojciechowska-Miszalska, „Młode pokolenie a świat wartości życia rodzinnego”, w: W. Warzywoda-Kruszyńska (red.), *Młodzi Łodzianie w latach osiemdziesiątych*, Łódź 1991, 58–59.

⁴⁹ H. Świda-Ziemia, „Paradoksy postaw etycznych młodzieży licealnej i studenckiej”, 159.

swoje interpretacyjne ograniczenia) rozwijającego się pluralizmu kulturowego polskiego społeczeństwa. Przede wszystkim widoczna jest sekularyzacja oraz zakwestionowanie autorytetu Kościoła w zakresie interpretowania sensu życia, jego celów i sposobu realizowania praktyk religijnych. Upowszechnia się religijność selektywna oraz postawy niewiary, a także obojętność wobec wiary i praktyk. Są to procesy przebiegające równolegle i świadczą o indywidualizacji i prywatyzacji religii. Dostrzega się także uznanie materialno-emocjonalnego aspektu życia – pracy, pieniędzy, komfortu życia i przyjemności seksualnej. Ostrożnie można sądzić (gdyż wykorzystane dane pośrednio na to wskazują), że u podstaw tych preferencji leżą juwenalizacja, estetyzacja, seksualizacja i karnawalizacja kultury. Trendy właściwe pluralizmowi kulturowemu, o którym wolno powiedzieć, że kształtuje przekonania aksjologiczne młodzieży. Natomiast trzeba także pamiętać o specyficznym usytuowaniu badanych zarówno w ich biografii, jak i w sytuacji społeczno-kulturowej, które także warunkują myślenie o wartościach. Są to ludzie, którzy zdobywają wykształcenie i jednocześnie rozwija się w nich poczucie, że są zobligowani do samodzielnego zorganizowania swej dorosłości. Stoi przed nimi perspektywa zdobycia pracy, gromadzenia koniecznego majątku, zadbania o jakość życia, a także założenie rodziny, które *notabene* współczesna mentalność zazwyczaj wiąże z materialnym warunkami życia. Innymi słowy pluralizm kulturowy, a także społeczno-kulturowa i życiowa sytuacja młodych stanowi amalgamat determinujący ich hierarchie wartości. Niewykluczone, że pogłębiające się procesy pluralizacji będą na tyle silne, że skutki owej mieszanki okażą się tak trwałe, że będą warunkować późniejsze spojrzenie naszych respondentów na wartości, kiedy już będą prowadzić całkowicie samodzielne życie ludzi dorosłych. Jeżeli ten scenariusz się spełni, religia nie będzie zajmować kluczowych pozycji w ich hierarchiach aksjologicznych określających sens życia i jego cele.

Katarzyna Uklańska